

KİTAP KRİTİĞİ: TUNA NEHRİ'NDE DİPLOMASİ OYUNLARI (1856-1883)

Diplomatic Games on the Danube (1856-1883)

[Kitap Kritiği: “İlhan Ekinci, *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2014, ISBN: 978-605-4811-66-3”]

Selçuk SARI

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi)

DOI	10.29329/akalid.2024.619.7
Makale Geliş Tarihi	25 Ekim 2023
Makale Kabul Tarihi	5 Kasım 2023
Makale Sonuçlanma Tarihi	29 Nisan 2024
Makale Yayım Tarihi	29 Nisan 2024
Sayfa Aralığı	131-135

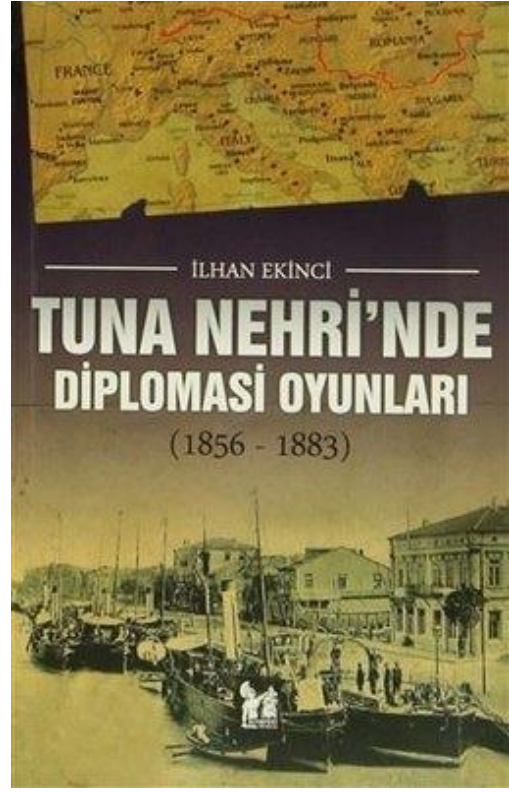
Selçuk Sarı, “Kitap Kritiği: İlhan Ekinci, *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2014, ISBN: 978-605-4811-66-3”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALID)*, C.2, S.1, Nisan 2024, s. 131-135.

T*una Nehri'nde Diplomasi Oyunları* başlığıyla Prof. Dr. İlhan Ekinci tarafından hazırlanmıştır. Eser, giriş bölümü haricinde üç bölümden ve 298 sayfadan oluşmaktadır. Tuna Nehri hakkında coğrafi bilgiler ile başlayan eserde Osmanlı öncesi ve sonrası süreçlerden bilgiler ile giriş bölümü oluşturulmuştur (s. 11-29). Birinci bölüm Tuna'da Nehir Ticareti üzerine hazırlanmıştır (s. 35-98). İkinci Bölüm Kırım Savaşı ve Sonrası Tuna Meselesi ve Tuna Komisyonları ile ilgilidir (s. 117-209).

Üçüncü Bölüm 1865 Yılı ve Sonrasında Tuna Meselesi üzerine hazırlanmıştır. Tuna Nehri, Avrupa’nın en uzun ikinci nehridir. Almanya’nın güneyinde Kara Ormanlardan doğar ve Güneydoğu Avrupa’dan kıvrılarak Karadeniz’e ulaşmaktadır. Tuna Nehri, konumu itibariyle tarih boyunca sadece bir su yolu olarak kalmadı. Kıyıdaş ülkeler arasında tabii bir sınır olarak da faydalanıldı. Karadeniz’in devamı gibi görülen bir su yolu olarak görüldü. Bu noktada Karadeniz ile ortak bir kadere sahiptir. Tuna Nehri’nin sağladığı stratejik ve ticari imkânlar sınır ülkeleri yanında çevre ülkelerini de cezbedi.

Balkanlar’ın coğrafi yapısı bölgeye hâkim olmak isteyen güçlerin deniz ve nehirlerle yönelmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de su yolları üzerinden hâkimiyetini ilerletmeye çalıştı. Öncelikle Tuna üzerinden ilerleyiş sağlandı. Tuna’nın güneyine yerleşimi tamamladı ve kuzeyinde Akıncılar ile ilerleyişe devam etti. Süreç içerisinde Tuna’da ince donanma kullanılmaya başlandı. II. Murad devrinden itibaren Tuna’nın sağladığı tabii ve sağlam bir sınıra ulaşma politikası izlendi. XV. yüzyılın sonlarına doğru Orta ve Aşağı Tuna’ya doğru yöneldiler. XVI. yüzyılda Tuna Nehri’nin ötesine geçildi. XVII. yüzyılın sonuna kadar Tuna’nın ötesinde, XVIII. yüzyılın sonuna kadar da Tuna üzerinde ve gerisinde Avusturya ile mücadele edildi. XIX. yüzyılda bölgede Rusya ile yapılan savaşlar ön planda oldu. Savaşların getirdiği hassasiyetle XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti Tuna’yı daimî seyrüsefere açık tutma konusundaki gayretlerini artırdı. Tuna boğazlarının elinden çıktığı 1829 Osmanlı-Rus Savaşı’na kadar bu politikasını sürdürdü.

Birinci Bölüm: “*Tuna’da Nehir Ticareti?*” başlığından oluşmaktadır. Bölüm içerisinde üç alt başlık altında Tuna’da nehir ticareti üzerinde durulmuştur. Osmanlı klasik dönemini içeren ve XIX. yüzyıla kadarki dönem özetlendikten sonra uluslararası ticaretin hızla arttığı XIX. yüzyıldaki gelişmeler Kırım Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Tuna nehri XIX. yüzyılda uluslararası gündeme daha fazla gelmeye başlamıştı. 1815 Viyana Kongresi'nde iki veya daha fazla devletin topraklarından geçen ve aralarında sınır teşkil eden nehirlerdeki seyrüsefer problemleri de ele alınmıştı. Görüşmelerde Tuna Nehri hakkında da kararların alınması müzakere edildi. Davet edilmesine karşın oluşabilecek baskı ve talepleri öngören Osmanlı Devleti Viyana Kongresine katılmamıştı. Dolayısıyla Kongrede Tuna ile ilgili karar alınamadı.

Edirne Antlaşması ile Tuna ağızları Rusya denetimine girdi. Ruslar Tuna'da ticareti geliştirmek yerine engellemeye yöneldi. Rusya Tuna boğazlarını âtil bırakarak ticaretin kendisine akmasına çalıştı. Odessa Limanı serbest bölge ilan edildi. Yürütülen politika ile Odessa Karadeniz'de önemli bir ticaret noktası oldu. Başlangıçta en büyük etkiyi Osmanlı Devleti gördü fakat zaman içinde Avusturya ve İngiltere'de etkilenmeye başladı. Rusya'nın yıkıcı tutumuna karşı Avusturya durumu çözmek için Rusya ile anlaşma yoluna girdi. 1840'ta Petersburg Antlaşması imzalandı. Rusya Tuna boğazlarının ticari faaliyetlerini sekteye uğratacak uygulamalardan vazgeçeceğini taahhüt etse de uymadı.

Rusya Antlaşmaya uymadığından Avusturya kendisine Karadeniz'e ulaştıracak alternatif yollar aramaya başladı. Tuna üzerine yeni bir kanal açmak, belirli noktada kara yolunu kullanmak gibi planlar yapıldı. Fakat maliyet ve zaman sorunu bunları engelledi. Dönem içerisinde Rusya ile etkileşim kısıtlı olduğu için yaptırım imkânı azalıyordu. Kırım savaşına giden süreçte en çok tartışılan konulardan birisi de Tuna meselesi oldu. Kırım Savaşı sonrasında yapılan barış görüşmelerinde Fransa Rusya'nın İngiltere ve Avusturya ise Osmanlı Devleti tarafında oldu. Osmanlı Devleti Tuna boğazları ve delta adalarının hakimiyetinin yeniden kendi elinde bulunmasını istiyordu. Yapılan konferansta Osmanlı Devleti ve Rusya'nın sınırları belirlendi.

İkinci Bölüm, "*Kırım Savaşı ve Sonrası Tuna Meselesi ve Tuna Komisyonları*" üzerine bilgiler vermektedir. Bölüm içerisinde Kırım Savaşı öncesi durum ve savaş sonrası statü üzerinde durulmuştur. Viyana Kongresi'nde Ren Nehri ile ilgili kararlar alınmış fakat Tuna Nehri adı geçmesine rağmen karar alınmamıştır (1815). Bu durum XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişen ticaret ile sorun yaratmaya başlar. Kırım Savaşı sonrası yapılan boğazlar ve Karadeniz'in tarafsızlığı durumu dengeleri etkiler. Süreç içerisinde Rusya'yı sıcak denizlerden uzak tutmak ön planda oldu. Avusturya daha savaş bitmeden önce bazı konularda karara varılmasını istiyordu. Öncelikle Rusya

Tuna Nehri'nden uzak tutulacak ve Osmanlı'nın Avrupa sınırları netleştirilecekti. Sınır belirleme konusunda coğrafi faktörler etkili oldu. Rusya'nın Tuna'dan uzak tutulması önemliydi ve bunu da başardı. Avrupalılar Karadeniz'i tarafsız ve silahsız hale getirerek kendi çıkarlarını garanti altına aldılar. Fakat Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki çıkarları göz ardı edildi. Cephede kazanılan savaş masa başında kaybedildi. Osmanlı Devleti 1829 Edirne Antlaşması ile Ruslara kaybedilen yerler geri aldı. Ancak Osmanlı devleti bu kazancın bedelini ödemek durumunda kaldı. Tuna Boğazlarının idaresini kendisinin başkanlık edeceği uluslararası bir komisyon tarafından yapılmasını kabul etti. Paris Kongresi'nde konu değerlendirilerek Tuna Nehri'nde bir komisyon kurulmasına karar verildi. Komisyonun faaliyetleri ve bütçesi nizamnamelerle belirlendi.

Siyaset ve ticari rekabetin ele alındığı bölümde Kırım Savaşı sonrası Tuna'nın ticaretinin şekillenmesi, serbest liman ve ticareti güneye kaydırma ve Karadeniz kıyısından Tuna kıyılarına demiryolu hattı kurulması ve Tuna Nehir İdaresi süreci anlatılmaktadır. Komisyonun çabalarına rağmen, tüccarlar, Tuna boğazlarındaki coğrafi yapı yüzünden ekonomik kazanç kaybı yaşamaktaydılar. Buna stratejik sebepler de eklenince Tuna ticaretinin daha elverişli noktalara kaydırılması söz konusu oldu. Tuna'nın seyrüsefere en uygun yeri Vidin'den Karadeniz'e kadar olan bölgeleriydi ve Osmanlı'nın elindeydi. Fakat üzerindeki ticareti Avusturya Kumpanyası yürütüyordu. Osmanlı Devleti Tuna ve ulaşımına uygun diğer nehirlerinde vapur seferleri için gemi siparişi verdi. Bu gemiler hem ticari hem de askeri maksatlı nakliye sağlayacaktı. Kara ve demiryolu ile kanal projeleri ortaya koyuldu. Rus tehdidi projeleri etkiledi. Kırım Harbi sonrasında Ruslar yenilince bölgede bazı projelerin ortaya koyulma imkânı oluştu. Özellikle Tuna Vilayeti valisi Midhat Paşa döneminde bölgede Osmanlı nüfuzunu ve ticaretini artıracak faaliyetler yürütüldü.

Üçüncü Bölüm: "1865 Yılı ve Sonrasında Tuna Meselesi" başlığı ile kaleme alınmıştır. Bölüm içerisinde Uluslararası komisyonun Tuna Nehri'ne dair seyrüseferi geliştirmek ve iyileştirmek için yapmış olduğu faaliyetler üzerinde durulmuştur. Uluslararası nehir hukuku birden fazla devletlerin sınırlarından geçen nehirler ile ilgi olarak özellikle sahil devletlere daha fazla haklar vermişti. Bu noktada Tuna üzerinde iki uluslararası komisyon ortaya çıkmıştı. Birisi Paris Antlaşmasının taraf devletlerini içeren Tuna Avrupa Komisyonu diğeri Tuna'ya sahil devletlerin oluşturduğu *Tuna Daimî Komis-*

yonu idi. Birincisi geçici ikincisi ise sürekli idi. Bu iki komisyon nehir üzerinde tarafların rekabetlerini artırmıştı. Avrupa Tuna ve Sahil Komisyonu'nun yetkileri, hakları garanti altına alınması gibi hususların hiçbir zaman tam açıklığa kavuşmadığı görülmektedir. 1871 Londra Sözleşmesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Berlin Antlaşması, Londra Konferansı süreçleri ve alınan kararlar üzerinde durulmuştur.

Tuna Nehri'nin hukuki durumu önceden sadece sahil devletleri ilgilendirirken 1856, 1871, 1883 yıllarında yapılan uluslararası antlaşmalar ile İngiltere ve Fransa da duruma dâhil oldu. Yıllar içerisinde bölgede Osmanlı'nın siyasi, askeri ve ekonomik etkisi de geriledi ve 1911'de artık önemsiz miktarda bir etkisi vardı. Birinci Dünya Savaşı ve Sevr ile tamamen bırakıldı. 93 Harbi sonrası Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile Adakale harici ilişkisi kalmamış ve Birinci Dünya Savaşı ile tüm hukuki haklarını da kaybetmiştir. Lozan'da ayrı olarak görüşülmesine rağmen farklı bir sonuç çıkmamıştır. Fakat manevi tesirleri devam etti. Toplum hafızasında Tuna ile ilgili kültürel motifler yaşamaya devam etti.

Osmanlı ve Avrupa tarihi için çok önemli bir yere sahip olan Tuna nehri ile ilgili monografik çalışmalar yok denecek kadar azdır. İncelemiş olduğumuz eser Tuna Nehri hakkında çok yönlü bilgiler aktarmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan geri çekiliş sürecini ve uluslararası rekabeti Tuna nehri özelinde işleyen monografik bir çalışmadır. Tuna üzerindeki Osmanlı hakimiyetinin ve nüfuzunun kaybediliş hikayesini uluslararası bir komisyonun kuruluşu ve gelişimi üzerinden anlatmaktadır.